

Stanisław Dubisz

(Towarzystwo Kultury Języka, Warszawa,

e-mail: stdubisz@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-4784-5399

DOI: 10.33896/PorJ.2022.5.2

ROZWÓJ JĘZYKOZNAWSTWA POLONISTYCZNEGO W MINIONYM STULECIU. BADANIA POLSZCZYZNY KRAJOWEJ WSPÓLNOTY KOMUNIKACYJNEJ

1. WPROWADZENIE

Podjęmując problem badań polszczyzny na terenie państwa polskiego, trzeba przyjąć, że rozwijały się one w tych samych okresach, w których następował rozwój polszczyzny, polskiej kultury i polskiej państwowości. Należy zatem wyróżnić tu okres 20-lecia międzywojennego (1918–1939), drugiej wojny światowej i okupacji (1939–1945), drugiej połowy XX wieku (1945–1990) oraz współczesności (po 1990 r.). W dalszych rozważaniach pomijam tu okres drugiej wojny światowej i okupacji z przyczyn niejako naturalnych – prace badawcze, choć trwały nieprzerwanie z mniejszą, co prawda, intensywnością, nie znajdowały konkretyzacji ich rezultatów w postaci publikacji. Symptomatyczne są tu przykładowo losy ważnej syntezy dziejów języka polskiego autorstwa Tadeusza Lehra-Spławińskiego pt. *Język polski. Pochodzenie, powstanie, rozwój*, która powstała – jak pisał sam autor – „w całości w czasie drugiej wojny światowej”, na wsi, w Wyszmontowie, w powiecie opatowskim, a drukiem ukazała się w roku 1947 [zob. Lehr-Spławiński 1978, 16].

Jest zrozumiałe, że w tym artykule nie można przedstawić całości badań nad polszczyzną w kraju w okresie minionego stulecia, to bowiem wymagałoby co najmniej oddzielnej publikacji książkowej. Przedstawione tu poglądy muszą mieć zatem charakter subiektywny i selektywny. Ograniczają się one do oglądu wyłącznie językoznawstwa polonistycznego, a w tym – do faktów, tendencji i procesów uznanych za najważniejsze.

W językoznawstwie polonistycznym omawianego okresu zaznaczyły się wyraźnie cztery nurty (paradygmaty) metodologiczne: młodogrammatyzm, strukturalizm, kognitywizm i pragmalingwistyca. Pierwszy z nich zdecydowanie dominuje w 20-leciu międzywojennym aż po lata 60. XX w., kiedy to ustępuje z wolna strukturalizmowi, którego era „panowania” w różnych wariantach trwa do dziś, ale od lat 80. XX w. zakres stosowania tej metodologii ogranicza kognitywizm, a od lat 90. XX w. – paradygmat pragmalingwistyczny. Można więc przyjąć, że jedynie w 20-leciu międzywojennym językoznawstwo polonistyczne było me-

todologicznie w miarę jednorodne, podczas gdy druga połowa wieku XX i współczesność to fazy różnicowania się metodologii, co należy ocenić jako tendencję pozytywną, gdyż w jej wyniku możliwości poznawcze językoznawstwa bardzo się poszerzyły [zob. Dubisz 2009; Dubisz 2010].

Dodać tu także trzeba, że językoznawstwo polonistyczne ostatniego stulecia rozwijało się w „sprzyjającym” klimacie naukowym. Wiek XX był bowiem wyraźnie lingwocentryczny i lingwistykocentryczny, czego wyrazem było ukształtowanie się językoznawstwa jako odrębnej dyscypliny naukowej. Wtedy to również – ze względu na przedmiot badań i metody opisu – wyróżniły się jego dwa podstawowe działy, dotyczące polszczyzny dawnej i polszczyzny współczesnej, oraz dwa podstawowe typy, tj. językoznawstwo ewolucyjne, diachroniczne i językoznawstwo opisowe, synchroniczne. Ta stratyfikacja jest wyraźna już w 20-leciu międzywojennym. W niewielkim natomiast stopniu zaznacza się wówczas podział na językoznawstwo teoretyczne i stosowane ze względu na dominację tego pierwszego – z wyjątkiem różnych form leksykografii i dydaktyki języka. Na gruncie językoznawstwa polonistycznego językoznawstwo stosowane dojdzie do głosu na większą skalę dopiero w ostatnim 30-leciu XX w., spożytkowując m.in. wzorce opisu zaproponowane przez socjolingwistykę, psycholingwistykę, pragmalingwistykę i teorię językowego obrazu świata [zob. Dubisz 2013].

W tych kontekstach rozwijały się badania polszczyzny w krajowej wspólnocie komunikacyjnej XX i XXI w. Ich opis tu zamieszczony nie jest dziełem oryginalnym, lecz zestawieniem wybranych informacji zawartych w zbiorowych wydawnictwach informacyjno-encyklopedycznych oraz wcześniejszych publikacjach autorskich [zob. Handke, Rzetelska-Felczko (red.) 1977; Paryl 1992; Gajda (red. nauk.) 1995; Urbańczyk, Kucała (red.) 1999; Wawrzyńczyk 1998; Dubisz 2009, 2010, 2012, 2019].

2. SYNTEZY, PODRĘCZNIKI, SŁOWNIKI

2.1. Dwudziestolecie międzywojenne (1918–1939)

W 20-lecie międzywojenne badania polszczyzny wkraczały, mając za podstawę syntezę polskiego językoznawstwa młodogramatycznego, którym była publikacja zbiorowa pt. *Język polski i jego historia z uwzględnieniem innych języków na ziemiach polskich*, wydana w Krakowie nakładem Akademii Umiejętności w 1915 r. jako II i III tom *Encyklopedii polskiej*. Jej autorami byli ówczesni najwybitniejsi badacze należący do pierwszego (jeszcze XIX-wiecznego) i drugiego (już XX-wiecznego) pokolenia polskich językoznawców: Jan Baudouin de Courtenay, Tytus Benni, Aleksander Brückner, Andrzej Gawroński, Adam Antoni Kryński, Jan Łoś, Kazimierz Nitsch, Jan Rozwadowski, Henryk Ułaszyn. Publikacja ta stanowiła dowód ukształtowania się polonistycznego językoznawstwa

naukowego oraz dokonania naukowej kodyfikacji polszczyzny. Okrojona jednotomową edycję tego opracowania wydano w 1923 r. pt. *Gramatyka języka polskiego w zmniejszonym również składzie autorskim*: Tytus Benni, Jan Łoś, Kazimierz Nitsch, Jan Rozwadowski, Henryk Ułaszyn.

Druga taka synteza w tym okresie już nie powstała, wymienić natomiast należy co najmniej dwa podręczniki, które przez długi czas odgrywały pierwszoplanową rolę w obiegu akademickim: Stanisław Szober, *Gramatyka języka polskiego* [1914–1916] – szczególnie ważne było wyd. II – Lwów 1923 – mające wiele wznowień; Jan Łoś, *Gramatyka polska (historyczna)*, t. 1–3 [1922–1927]. Z mniej znanych można tu przykładowo wymienić opracowanie Henryka Gaertnera, *Gramatyka współczesnego języka polskiego* [1938].

Jeśli chodzi o dzieła leksykograficzne, które z natury rzeczy mają syntetyzujący charakter, to należy wymienić przede wszystkim kontynuację edycji *Słownika języka polskiego* (tzw. *Słownik warszawski*) Jana Karłowicza, Adama Antoniego Kryńskiego i Władysława Niedźwiedzkiego, t. 1–8 [1900–1927], a także dwa słowniki zapoczątkowujące nowe nurty na gruncie leksykografii polskiej: Aleksander Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego* [1927]; Stanisław Szober, *Słownik ortoepiczny* [1937].

2.2. Druga połowa XX wieku (1945–1990)

Lata 1945–1990 to okres ożywionego rozwoju badań polszczyzny w nowych warunkach geograficznych, politycznych i kulturowych, a zarazem faza stopniowego odchodzenia metodologii młodogramatycznej, „zwycięstwa” strukturalizmu i początków kognitywizmu. Swego rodzaju manifestem metodologii strukturalistycznej jest wieloautorska syntetyczna publikacja pod redakcją naukową Stanisława Urbańczyka pt. *Gramatyka współczesnego języka polskiego*, t. 1–3 [1984, 1995], funkcjonująca także jako podręcznik akademicki. W tym nurcie metodologicznym (w tym wypadku – strukturalistyczno-socjologizującym) sytuuje się synteza dziejów języka polskiego autorstwa Zenona Klemensiewicza pt. *Historia języka polskiego*, której zbiorcze wydanie (z udziałem Ireny Bajerowej) wyszło w 1974 r. W tym czasie ukazuje się także po raz pierwszy *Encyklopedia wiedzy o języku polskim* (później *Encyklopedia języka polskiego*) pod redakcją Stanisława Urbańczyka [1978]. Otrzymujemy również syntetyczne opracowanie autorstwa Kwiryny Handke i Ewy Rzetelskiej-Feleszko pt. *Przewodnik po językoznawstwie polskim* [1977].

Syntetycznych opracowań o charakterze podręczników akademickich ukazało się w tym okresie kilkanaście. Ujęcie przedstrukturalistyczne (w duchu tzw. językoznawstwa genetycznego) prezentują *Podstawy gramatyki polskiej* Witolda Doroszewskiego [1952], niemające – niestety – części poświęconej składni. Z metodologią młodogramatyczną na-

leży jeszcze łączyć *Gramatykę historyczną języka polskiego* autorstwa Zenona Klemensiewicza, Tadeusza Lehra-Splawińskiego i Stanisława Urbańczyka [1956], której przeciwstawia się próba strukturalistycznego ujęcia tej problematyki autorstwa Stanisława Rosponda – *Gramatyka historyczna języka polskiego* [1971]. Strukturalistyczne ujęcie normy językowej po raz pierwszy wprowadziła publikacja autorstwa Danuty Buttler, Haliny Kurkowskiej i Haliny Satkiewicz pt. *Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności gramatycznej* [1973; tom 2. – *Zagadnienia poprawności leksykalnej...* ukazał się w 1982 r.], co określiło rozwój normatywnych opisów polszczyzny po dzień dzisiejszy.

Druga połowa XX w. (lata 1945–1990) to okres intensywnego rozwoju leksykografii. Jeśli chodzi o polszczyznę współczesną, to trzeba tu wymienić serię słowników warszawskiej szkoły leksykografii praktycznej, zapoczątkowanej monumentalnym *Słownikiem języka polskiego* pod redakcją Witolda Doroszewskiego (t. 1–11) [1958–1969], którego swego rodzaju kontynuacją był trzytomowy *Słownik języka polskiego* pod redakcją Mieczysława Szymczaka [1978–1981], mający do końca XX wieku kilkadziesiąt wznowień i dodruków oraz bez mała milionowy nakład, a uzupełnieniami specjalistycznymi były: *Słownik frazeologiczny języka polskiego* autorstwa Stanisława Skorupki (t. 1–2) [1967–1968], *Słownik poprawnej polszczyzny* pod redakcją Witolda Doroszewskiego [1973], *Słownik wyrazów obcych* pod redakcją Jana Tokarskiego [1971] oraz *Słownik ortograficzny języka polskiego wraz z zasadami pisowni i interpunkcji* pod redakcją Mieczysława Szymczaka [1975], który zastąpił wcześniejsze słowniki ortograficzne autorstwa Stanisława Jodłowskiego i Witolda Taszyckiego. Podobnie specjalistyczny charakter miał *Słownik wymowy polskiej* pod redakcją Mieczysława Karasia i Marii Madejowej [1977]. Trzeba podkreślić, że po raz pierwszy w dziejach polskiej leksykografii Witold Doroszewski w *Słowniku języka polskiego* przedstawił leksykograficzne zasady naukowego opisu słownictwa polszczyzny.

Równocześnie rozwijała się polska leksykografia diachroniczna. To właśnie wówczas zapoczątkowano wielotomowe edycje takich słowników jak: *Słownik etymologiczny języka polskiego* autorstwa Franciszka Sławskiego [od 1952 r.], *Słownik staropolski* pod redakcją Stanisława Urbańczyka [od 1953 r.], *Słownik polszczyzny XVI wieku* pod redakcją Marii R. Mayenowej [od 1966 r.], *Słownik prasłowiański* pod redakcją Franciszka Sławskiego [od 1974 r.]. Wydano w tym okresie m.in. *Słownik języka Adama Mickiewicza* pod redakcją Konrada Górskiego i Stefana Hrabca (t. 1–11) [1962–1983], *Słownik języka Jana Chryzostoma Paska* pod redakcją Haliny Konecznej i Witolda Doroszewskiego (t. 1–2) [1965–1973] oraz *Podręczny słownik dawnej polszczyzny* autorstwa Stefana Reczka [1968].

Bez wątpienia w latach 1945–1990 zbiór kompendiów wiedzy o polszczyźnie wzbogacił się o wiele ważnych pozycji bibliograficznych.

2.3. Współczesność (po 1990 r.)

W ostatnim trzydziestolecu (od 1990 r.) ukazało się kilka zbiorowych opracowań współczesnej polszczyzny, których edycje były spowodowane w części przelomami kulturowymi i chronologicznymi na granicy wieków. W kolejności chronologicznej należy tu wymienić następujące publikacje: Jerzy Bartmiński (red.), *Współczesny język polski* [1993], Walery Pisarek (red.), *Polszczyzna 2000. Orędzie o stanie języka na przelomie tysiącleci* [1999], Stanisław Gajda (red. nauk.), *Język polski* [2001], Stanisław Dubisz, Stanisław Gajda (red.), *Polszczyzna XX wieku. Ewolucja i perspektywy rozwoju* [2001]. Z innych publikacji syntetycznych (o różnym ciężarze gatunkowym) należy wymienić kilkutomową edycję materiałów Zjazdu Polonistów, który odbył się w 2004 r., pt. *Polonistyka w przebudowie* [2005] czy też tom zbiorowy pod redakcją Stanisława Gajdy, Andrzeja Markowskiego i Józefa Porayskiego-Pomsty pt. *Polska polityka komunikacyjnojęzykowa wobec wyzwań XXI wieku* [2005], a także wydany po raz pierwszy *Przewodnik po stylistyce polskiej* pod redakcją Stanisława Gajdy [1995].

Syntetyczne opisy gramatyki polszczyzny współczesnej, funkcjonujące także (a może przede wszystkim) jako podręczniki akademickie, ujmują te zagadnienia w zróżnicowanych wariantach metodologicznych strukturalizmu – zob. Alicja Nagórko, *Zarys gramatyki polskiej* [1996], Renata Grzegorzczak, Roman Laskowski, Henryk Wróbel (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, t. 1, 2 [1998], Henryk Wróbel, *Gramatyka języka polskiego* [2001]. Na początku XXI w. ukazuje się nowe trzytomowe opracowanie zagadnień kultury języka polskiego – Andrzej Markowski, *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne* [2005], Hanna Jadacka, *Kultura języka polskiego. Fleksja, słotwórstwo, składnia* [2005], Tomasz Karpowicz, *Kultura języka polskiego. Wymowa, ortografia, interpunkcja* [2009]; charakter syntetyczny ma również pierwsze zbiorcze wydanie *Gramatyki historycznej języka polskiego* autorstwa Krystyny Długosz-Kurczabowej i Stanisława Dubisza [2006], poszerzone o opracowania pomocnicze: ciż, *Gramatyka historyczna języka polskiego w testach, ćwiczeniach i tematach egzaminacyjnych* [2006], Wanda Decyk-Zięba, Stanisław Dubisz (red. nauk.), *Teksty staropolskie. Analizy i interpretacje* [2003], ciż (red. nauk.), *Glosariusz staropolski. Dydaktyczny słownik etymologiczny* [2008].

W dwudziestolecu 1990–2010 nastąpiła prawdziwa „eksplozja” leksykograficzna. Zostały opracowane zarówno słowniki ogólne języka polskiego, jak i słowniki specjalistyczne; zarówno słowniki polszczyzny współczesnej, jak i polszczyzny dawnej. Wśród tych pierwszych należy wymienić następujące edycje: Halina Zgólkowa (red.), *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny* (t. 1–50) [1994–2005], Bogusław Dunaj (red.), *Słownik współczesnego języka polskiego* [1996], Mirosław Bańko (red. nacz.), *Inny słownik języka polskiego* (t. 1–2) [2000], Stanisław Dubisz (red. nauk.), *Uniwersalny słownik języka polskiego* (t. 1–4/1–6

[2003]. Ponadto w 2018 r. ukazał się *Wielki słownik języka polskiego PWN* pod redakcją naukową Stanisława Dubisza (t. 1–5), a od dziesięciu lat ukazuje się *on-line Wielki słownik języka polskiego PAN* pod redakcją Piotra Żmigrodzkiego.

Spośród słowników specjalistycznych na uwagę zasługują przede wszystkim te, które mają najszersze zastosowanie: Elżbieta Sobol (red.), *Słownik wyrazów obcych* [1995], Edward Polański (red. nauk.), *Nowy słownik ortograficzny PWN z zasadami pisowni i interpunkcji* [1998], Andrzej Markowski (red. nauk.), *Nowy słownik poprawnej polszczyzny PWN* [1999], J. Podracki (red.), *Wielki słownik ortograficzno-fleksyjny* [2001], Piotr Müldner-Nieckowski, *Wielki słownik skrótów i skrótowców* [2007].

Jeśli chodzi o słowniki dotyczące polszczyzny dawnej, to została zakończona edycja *Słownika staropolskiego* (t. 1–11) [1953–2002], kontynuowane są prace nad *Słownikiem polszczyzny XVI wieku*, zostały zainicjowane i trwają prace nad *Słownikiem języka polskiego XVII i XVIII wieku* (edycja materiałów *on-line*). Ukazała się seria leksyko-graficzna *Słownictwo pism Stefana Żeromskiego* pod redakcją Kwiryny Handke [2002–2007 i n.] oraz *Słownik polszczyzny Jana Kochanowskiego* pod redakcją Mariana Kucaty [1994–2012], zrealizowany został także projekt *Internetowy słownik języka Cypriana Norwida* pod kierunkiem Jadwigi Puzyniny i Tomasza Korpysza. Za ważną syntezę naukową należy uznać również *Słownik etymologiczny języka polskiego* autorstwa Wiesława Borysia [2005].

3. WARSTWY STRUKTURALNE SYSTEMU JEZYKOWEGO I SUBDYSCYPLINY JEZYKOZNAWCZE

3.1. Dwudziestolecie międzywojenne (1918–1939)

W 20-leciu międzywojennym powstało szereg monograficznych opracowań poświęconych poszczególnym warstwom systemu językowego bądź reprezentujących różne subdyscypliny z zakresu językoznawstwa polonistycznego.

Twórcą polskiej fonetyki artykulacyjnej był Tytus Benni, którego publikacje pt. *Fonetyka opisowa* [1923], *Ortofonia polska* [1924], *Palatogramy polskie* [1931] przez pół wieku stanowiły podstawę tego typu badań. W latach 30. ten zakres badań kontynuowały Maria Dłuska na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie – por. *Rytm spółgłoskowy polskich grup akcentowych* [1932], *Polskie afrykaty* [1937] – oraz Halina Koneczna na Uniwersytecie Warszawskim – por. *Studium eksperymentalne artykulacji głosek polskich* [1934]. W zakresie słotwórstwa na uwagę zasługuje cykl artykułów autorstwa Witolda Doroszewskiego pt. *Monografie słotwórcze* [1928–1931], a także ujęcia autorstwa Henryka Ułaszyna i Henryka Gaertnera w syntetycznych podręcznikach gramatyki

języka polskiego. Jeśli chodzi o składnię współczesnej polszczyzny, to najważniejszym opracowaniem była *Składnia opisowa współczesnej polszczyzny kulturalnej* [1937] autorstwa Zenona Klemensiewicza, mająca szereg wznowień (pod zmienionym tytułem) w drugiej połowie XX w.

W związku z dominującym paradygmatem młodogramatycznym, kładącym nacisk na historyczność i indywidualność języka jako przedmiotu badań i opisu, rozwijały się w 20-leciu międzywojennym dynamicznie dwie subdyscypliny – historia języka i dialektologia. Jeśli chodzi o tę pierwszą, to należy wymienić dwie syntezy: Jan Baudouin de Courtenay, *Zarys historii języka polskiego* [1922], Stanisław Słoński, *Historia języka polskiego w zarysie* [1934], a trzeba dodać, że w obiegu funkcjonowały również wcześniejsze opracowania, takie jak: Aleksander Brückner, *Dzieje języka polskiego* [1906], Jan Rozwadowski, *Historyczna fonetyka, czyli głosownia języka polskiego* [1914]. Ukazały się wówczas także ważne edycje źródłowe – zob. Stefan Vrtel-Wierczyński, *Wybór tekstów staropolskich. Czasy najdawniejsze do roku 1543* [1930], Witold Taszycki, *Wybór tekstów staropolskich XVI–XVIII wieku* [1928]. Wydawnictwa te pozostają w związku z tematami szczegółowymi, które zyskały wówczas szereg opisów. Tematy te to: pochodzenie polskiego języka literackiego; relacje między językiem literackim a dialektami; periodyzacja dziejów języka polskiego; kontakty językowe; język pisarzy.

Podstawę rozwoju dialektologii polskiej stanowiło pionierskie syntetyczne opracowanie autorstwa Kazimierza Nitscha pt. *Dialekty języka polskiego* [1915], a fakt, że 2/3 ludności Polski stanowiła w 20-leciu międzywojennym warstwa chłopska dawał asumpt do szerokiego rozwoju tego typu badań. Ukształtowały się dwie szkoły – krakowska i warszawska – różniące się metodologią. Pierwsza z nich poszukiwała najstarszych systemowo cech gwar i dialektów, dzięki którym można było wytyczać ich historyczne zasięgi, druga natomiast posługiwała się metodą statystyczno-socjologiczną, dążącą do opisu idiolektalnego zróżnicowania synchronicznie ujmowanego obszaru dialektalnego. Twórcą pierwszej z metod był Kazimierz Nitsch, drugiej – Witold Doroszewski. Oprócz fundamentalnych prac K. Nitscha – por. tu także *Wybór polskich tekstów gwarowych* [1929] – z metodologią szkoły krakowskiej wiązały się przykładowo ówczesne publikacje Zdzisława Stiebera, *Izoglosy gwarowe na obszarze dawnych województw sieradzkiego i łęczyckiego* [1933], Adama Tomaszewskiego, *Mowa ludu wielkopolskiego* [1934], Mieczysława Małeckiego, *Atlas językowy polskiego Podkarpacia* [1934 – pierwszy polski atlas dialektologiczny, opracowany wraz z K. Nitschem]. W ośrodku warszawskim powstały m.in. następujące opracowania: Halina Koneczna, *Dialekt Księstwa Łowickiego* [1929], Witold Doroszewski, *Mowa mieszkańców wsi Staroźreby. Opis i tezy teoretyczne* [1934], Henryk Friedrich, *Studia nad nosowością w gwarach Mazowsza* [1937], Józef Tarnacki, *Studia porównawcze nad geografą wyrazów (Polesie – Mazowsze)* [1939].

Konieczność standaryzacji polszczyzny ogólnej (wówczas określanej raczej mianem *kulturalnej* lub *literackiej*) po rozbiorowej dezintegracji stała się podstawą rozwoju językoznawstwa normatywnego i dydaktyki języka polskiego – por. m.in. Adam Antoni Kryński, *Jak nie należy mówić i pisać po polsku* (t. 1, 2) [1920, 1931], Andrzej Gawroński, *O błędach językowych* [1921], Stanisław Szober, *Zasady nauczania języka polskiego w zakresie szkoły powszechnej i gimnazjum niższego* [1921], Henryk Gaertner, *Dydaktyka języka polskiego* [1927], Zenon Klemensiewicz, *Prawidła poprawnej wymowy* [1930; zob. także 1.2.].

Podkreślić wreszcie trzeba, że powstają wówczas podwaliny nowych subdyscyplin językoznawczych. Tak jest przykładowo ze stylistyka, dotąd sytuowaną głównie w obrębie literaturoznawstwa i retoryki, która zyskuje nowy wymiar naukowy i badawczy – por. np. Henryk Gaertner, *O zadaniach stylistyki*; tenże, *Z metodologii stylistyki językowej* [1922]; Tadeusz Milewski, *O zakresie i przedmiocie badań stylistycznych* [1939 – cykl artykułów opublikowanych w „Języku Polskim”].

3.2. Druga połowa XX wieku (1945–1990)

Lata 1945–1990 to okres bardzo dynamicznego rozwoju badań polszczyzny i – tym samym – wszechstronnego rozwoju językoznawstwa polonistycznego [zob. m.in. Reczek (red.) 1971; Treder 1972; Decyk-Zięba, Porayski-Pomsta (red.), 2001; Sobotka, Kupiszewski, Siatkowski 2005]. Jak już zaznaczono, jest to zarazem faza odchodzenia od metodologii młodogramatycznej, wyraźnej dominacji strukturalizmu oraz początków kognitywizmu i ujęć z zakresu pragmalingwistyki.

Rozwój badań nad warstwą brzmieniową polszczyzny łączy się w tym wypadku w pierwszej kolejności z dwojgiem uczonych – Zdzisławem Stieberem i Bożeną Wierzchowską. Chodzi tu o publikacje Zdzisława Stieberta pt. *Rozwój fonologiczny języka polskiego* [1952] i *Historyczna i współczesna fonologia języka polskiego* [1966], pierwsze strukturalistyczne opisy w polskiej literaturze przedmiotu, oraz o prace Bożeny Wierzchowskiej pt. *Wymowa polska* [1971] i *Fonetyka i fonologia języka polskiego* [1980], innowacyjne w obrębie tej literatury ze względu na zastosowanie metod fonetyki akustycznej, fonetyki odbiorcy, podczas gdy dotąd dominowała fonetyka artykulacyjna, fonetyka nadawcy. Te ostatnie znajdują podstawy metodologiczne m.in. w studiach Wiktora Jassemę z zakresu fonetyki eksperymentalnej – por. *Akcent języka polskiego* [1962], *Wprowadzenie do fonetyki akustycznej* [1973], *Mowa a nauka o łączności* [1974]. Pracą o dużym znaczeniu dla opisów diachronicznych jest Haliny Konecznej *Charakterystyka fonetyczna języka polskiego na tle innych języków słowiańskich* [1965].

Opisy fleksji języka polskiego w tym okresie należy łączyć z publikacjami Jana Tokarskiego pt. *Czasowniki polskie* [1951], w której autor wprowadził nowy podział na klasy tematyczne czasowników, oraz *Fleksja*

polska [1973], będącą pierwszym syntetycznym, ogólnym opisem zjawisk fleksyjnych. Wymienić tu należy także monografię autorstwa Adama Heinza pt. *System przypadkowy języka polskiego* [1965], opracowanie z pogranicza fleksji i składni. Istotnym opracowaniem jest rozprawa Zygmunta Saloniego *Klasyfikacja gramatyczna leksemów polskich* [1974]. Jeśli chodzi o ważne monografie z historii polszczyzny, to na szczególną uwagę zasługują następujące: Witold Mańczak, *Polska fonetyka i morfologia historyczna* [1965], Marian Kucala, *Rodzaj gramatyczny w historii polszczyzny* [1978], Wojciech Ryszard Rzepka, *Demorfologizacja rodzaju w liczbie mnogiej rzeczowników w polszczyźnie XVI–XVII wieku* [1985].

W odniesieniu do składni w omawianym okresie zaznaczyły się trzy typy opisów, zróżnicowane metodologicznie. Opisy, które można określić jako tradycyjne, opierające się na ujęciu autorstwa Zenona Klemensiewicza – zob. np. *Zarys składni polskiej* [1968]; opisy sięgające do metodologii składników bezpośrednich i transformacji – zob. Stanisław Jodłowski, *Podstawy polskiej składni* [1976]; opisy formalne, dystrybucyjne – zob. Zygmunt Saloni, Marek Świdziński, *Składnia współczesnego języka polskiego* [1981]. Z opracowań historycznojęzykowych polskiej składni można w tym miejscu wymienić syntezę autorstwa Krystyny Pisarkowej pt. *Historia składni języka polskiego* [1984] oraz metaskładniowe opracowanie autorstwa Jerzego Podrackiego pt. *Koncepcje składniowe w gramatykach języka polskiego (od O. Kopczyńskiego do Z. Klemensiewicza)* [1982], a także cenną materiałowo i interpretacyjnie serię *Zapomniane konstrukcje składni staropolskiej / średniopolskiej / nowopolskiej* opracowaną w latach 60. i 70. XX w. przez Pracownię Składni Języka Polskiego IJP PAN.

Dynamicznej ewolucji (jakościowej i ilościowej) podlegały badania w zakresie słowotwórstwa języka polskiego. Na wstępie należy wymienić pracę pt. *Kategorie słowotwórcze* [1945] Witolda Doroszewskiego, w której sformułował on zasady swej teorii, określającej cel analizy słowotwórczej jako wykrycie charakteru gramatycznego rdzenia i ujawnienie strukturalnej funkcji przyrostków, co prowadziło do tezy o dwuczłonowej budowie wyrazów (za Janem Rozwadowskim) z podziałem na temat i formant. Kontynuacją i rozwinięciem tej teorii były m.in. publikacje autorstwa Haliny Kurkowskiej, *Budowa słowotwórcza przymiotników polskich* [1954], Wandy Pomianowskiej, *Klasyfikacja rzeczowników odrzeczownikowych. Studium ze słowotwórstwa i geografii lingwistycznej* [1963], Jadwigi Puzyniny, *Nazwy czynności we współczesnym języku polskim (Słowotwórstwo, semantyka, składnia)* [1969]. Nowym impulsem w opisach słowotwórstwa (głównie) współczesnej polszczyzny był strukturalizm, który zaowocował m.in. syntetycznymi opracowaniami autorstwa Haliny Satkiewicz, *Podstawowe typy słowotwórcze współczesnego języka ogólnopolskiego* [1969], Renaty Grzegorzyczkowej, *Zarys słowotwórstwa polskiego, I. Słowotwórstwo opisowe* [1972] oraz Renaty Grzegorzyczkowej i Jadwigi Puzyniny, *Słowotwórstwo współczesnego języka*

polskiego. Rzeczowniki sufiksalne rodzime [1979]. W tym nurcie metodologicznym sytuują się również publikacje Marii Honowskiej, Bogusława Krei, Romana Laskowskiego, Stanisława Karolaka i innych.

Duże prace leksykograficzne, które dokonywały się w tym okresie, determinowały zarazem rozwój badań słownictwa oraz teorii z zakresu leksykologii, leksykografii i semantyki. Przykładowo należy tu wymienić następujące publikacje: Witold Doroszewski, *Elementy leksykologii i semiotyki* [1970], Jan Tokarski, *Słownictwo* [1971], Danuta Buttler, *Rozwój semantyczny wyrazów polskich* [1978], Władysław Miodunka, *Teoria pól językowych. Społeczne i indywidualne ich uwarunkowania* [1980], tenże, *Podstawy leksykologii i leksykografii* [1989], Maria Zarębina, *Próba statystycznej analizy słownictwa polszczyzny mówionej (synteza danych liczbowych)* [1985], Andrzej Markowski, *Leksyka wspólna różnym odmianom polszczyzny* [1990]. Obrazują one jedynie niektóre kierunki studiów nad słownictwem, oprócz nich można bowiem wymienić przede wszystkim opisy słownictwa idiolektów (przede wszystkim pisarzy), słownictwa potocznego, środowiskowego, zapożyczeń leksykalnych z różnych języków, studia nad semantyką poszczególnych leksemów i pól leksykalnych, opisy terminologii z różnych dziedzin, analizy etymologiczne.

Lata 1945–1990 to okres, w którym intensywnie rozwija się kilka subdyscyplin na gruncie językoznawstwa polonistycznego – tradycyjnych i innowacyjnych. Nowa sytuacja polityczna, geograficzna i społeczna dała impuls rozwoju badań dialektologicznych, czego wynikiem jest m.in. *Mały atlas gwar polskich* [t. 1–13 (601 map), 1950–1970], opracowany pod kierunkiem Kazimierza Nitscha, a następnie Mieczysława Karasia, będący *de facto* atlasem wielkim. Rozpoczęto również prace nad *Słownikiem gwar polskich*, obejmującym zbiór ponad 200 000 wyrazów hasłowych, powstały syntetyczne opracowania autorstwa Stanisława Urbańczyka, *Zarys dialektologii polskiej* [1953] oraz Karola Dejny, *Dialekty polskie* [1973], a także obszernie opracowania leksykograficzne leksyki poszczególnych gwar – por. m.in. Marian Kucala, *Porównawczy słownik trzech wsi małopolskich* [1957], Mieczysław Szymczak, *Słownik gwary Domaniówka w powiecie łęczyckim*, cz. 1–8 [1961–1973]. Wszystkie zespoły dialektów i gwar polskich zyskały monograficzne opisy – por. m.in. publikacje Jana i Anny Basarów, Władysława Cyrana, Karola Dejny, Barbary Falińskiej, Huberta Górnowicza, Mieczysława Karasia, Władysława Kupiszewskiego, Eugeniusza Pawłowskiego, Feliksa Pluty, Wandy Pomianowskiej, Zenona Sobierajskiego, Zygmunta Zagórskiego, Alfreda Zaręby. Niektóre z tych opisów otrzymały postać cyklicznych serii wydawniczych – zob. np. *Studia Warmińsko-Mazurskie*, zainicjowane pod redakcją Witolda Doroszewskiego w 1958 r. i liczące kilkanaście tomów. Ważnym zagadnieniem były procesy zanikania dialektów ludowych i ich integracji z językiem ogólnopolskim – por. przykładowo publikacje Edwarda Homy, Janiny Węgier, Zygmunta Zagórskiego [zob. Strutyński (red.) 1981, 1986].

Historia języka, poczynając od drugiej połowy XX w., zaczyna się rozwijać pod wpływem metodologii strukturalistycznej. Szczególnym impulsem były tu publikacje Ireny Bajerowej: *Kształtowanie się systemu polskiego języka literackiego w XVIII wieku* [1964], *Strukturalna interpretacja historii języka* [1969], *Polski język ogólny XIX w. Stan i ewolucja*, t. 1.: *Ortografia, fonologia z fonetyką, morfonologia* [1986], pozostałe tomy ukazały się już po 1990 r. – t. 2.: *Fleksja* [1992]; t. 3.: *Składnia. Synteza* [2000]. Choć w tym okresie badania diachroniczne nie dominowały w językoznawstwie polonistycznym (zdecydowanie przeważała tu strukturalistyczna synchronia i studia nad polszczyzną współczesną), to jednak rozwijały się one w kilku nurtach i dały szereg ważnych opracowań. Dzięki studiom Zenona Klemensiewicza, Władysława Kuraszkiewicza, Tadeusza Milewskiego i Zdzisława Stiebera ustabilizowano pogląd na pochodzenie polskiego języka literackiego, w którym różne obszary dialektalno-językowe odgrywały znaczącą rolę w następstwie chronologicznym (Wielkopolska, Małopolska, Mazowsze, Kresy). Przedstawiono opisy rozwoju polszczyzny w kolejnych stadiach rozwojowych, realizacjach idiolektalnych i formach kategoryalnych – por. np. Witold Taszycki, *Obrońcy języka polskiego. Wiek XV–XVIII* [1953], Witold Doroszewski, *Język Teodora Tomasza Jeża (Zygmunta Miłkowskiego). Studium dziejów języka polskiego XIX w.* [1949], Stanisław Rospond, *Studia nad językiem polskim XVI w. (Jan Seklucjan, Stanisław Murzynowski, Jan Sandecki-Malecki, Grzegorz Orszak)* [1949], Zofia Kawyn-Kurzowa, *Język filomatów i filaretów. Przyczynek do dziejów języka polskiego XIX wieku. Słowotwórstwo i słownictwo* [1963], Barbara Bartnicka-Dąbkowska, *Adietywizacja imiesłów w języku polskim* [1970], Jadwiga Zieniukowa, *Z dziejów polszczyzny literackiej XVIII w. Język pism Jana Jabłonowskiego wobec ówczesnych przepisów normatywnych* [1968], Alina Kowalska, *Język polski w szesnastowiecznych księgach miejskich Tarnowskich Gór* [1970], Mirosław Korolko, *O prozie „Kazań sejmowych” Piotra Skargi* [1971]. Opracowano zasady edytorstwa tekstów staropolskich – zob. Konrad Górski, Władysław Kuraszkiewicz, Franciszek Peplowski, Stanisław Sasaki, Witold Taszycki, Stanisław Urbańczyk, Stefan Wierczyński, Jerzy Woronczak, *Zasady wydawania tekstów staropolskich. Projekt. Przykłady* [1955] – i opracowano edycje ważnych zabytków języka polskiego – zob. *Bogurodzica*, oprac. J. Woronczak, E. Ostrowska, H. Feicht [1962]; *Biblia królowej Zofii (szarospatacka) wraz z staroczeskim przekładem Biblii*, oprac. S. Urbańczyk, V. Kvas [1965, 1967, 1971]. Tę fazę rozwoju historii języka polskiego jako dyscypliny językoznawczej można nazwać strukturalistyczno-socjologizująca [por. Dubisz 2019, 31].

Polska stylistyka językoznawcza jako subdyscyplina „emancypuje się” w gruncie rzeczy właśnie w drugiej połowie XX w. Jej podstawy daje synteza autorstwa Haliny Kurkowskiej i Stanisława Skorupki pt. *Stylistyka polska. Zarys* [1959], a na drugim chronologicznie biegunie w tym

okresie należy wymienić syntetyczną publikację autorstwa Teresy Skubalanki pt. *Historyczna stylistyka języka polskiego. Przekroje* [1984]. Ogólnie rzecz ujmując, problematyka publikacji z tego zakresu objęła stratyfikację stylów polszczyzny współczesnej i historycznej (styl potoczny, artystyczny, publicystyczny, naukowy, urzędowy, religijny, retoryczny), problemy zastosowania środków stylowych (tu m.in. zagadnienie stylizacji), zróżnicowanie odmian polszczyzny (mówiona, pisana, regionalna, środowiskowa) oraz podstawy teoretyczne stylistyki. Należy tu zwrócić uwagę m.in. na następujące publikacje: Kazimierz Budzyk (red.), *Stylistyka teoretyczna w Polsce* [1946], Zenon Klemensiewicz, *O różnych odmianach współczesnej polszczyzny* [1953], tenże, *W kręgu języka literackiego i artystycznego* [1961], Anna Wierzbicka, Piotr Wierzbicki, *Praktyczna stylistyka* [1968], Walery Pisarek, *Retoryka dziennikarska* [1970], Antoni Furdal, *Klasyfikacja odmian współczesnego języka polskiego* [1973], Maria Renata Mayenowa, *Poetyka teoretyczna. Zagadnienia języka* [1974], Teresa Dobrzyńska, *Delimitacja tekstu literackiego* [1974], taż (red.), *Teoria tekstu* [1986], Teresa Skubalanka, *Założenia analizy stylistycznej* [1976], taż (red.), *Stylistyczna akomodacja systemu gramatycznego* [1988], Władysław Lubaś (red.), *Miejska polszczyzna mówiona. Metodologia badań* [1976], Lucylla Pszczołowska, *Instrumentacja dźwiękowa* [1977], Jerzy Bartmiński, *O derywacji stylistycznej. Gwara ludowa w funkcji języka artystycznego* [1977], Stanisław Gajda, *Podstawy badań stylistycznych nad językiem naukowym* [1982], Stanisław Dubisz, *Stylizacja gwarowa w polskiej prozie trzydziestolecia powojennego (Nurt ludowy w latach 1945–1975)* [1986], Aleksander Wilkoń, *Typologia odmian językowych współczesnej polszczyzny* [1987], Bożena Witosz, *Cechy strukturalno-składniowe monologu wypowiedzianego (na przykładzie literatury polskiej)* [1988], Maria Wojtak, *O języku i stylu „Wesela” Stanisława Wyspiańskiego* [1988].

W latach 1945–1990 (cezury chronologiczne są tu – oczywiście – płynne i wynikają z przyjętej periodyzacji dziejów polszczyzny) polska stylistyka językoznawcza rozwijała się bardzo dynamicznie, dlatego nie sposób w tak krótkim opisie uchwycić wszystkich jej zróżnicowań metodologicznych i tematycznych. Do ośrodków akademickich mających w tym zakresie długą tradycję badań (Kraków, Warszawa, Poznań) dołączyły trzy nowe uczelnie akademickie w Lublinie, Opolu i Katowicach, tworząc swego rodzaju nowe szkoły badań stylistycznych.

Polscy leksykografowie zaczęli się interesować frazeologią od XVII w. – zob. Grzegorz Knapiusz, *Thesaurus Polono-Latino-Graecus...tomus tertius, continens adagia Polonica selecta et sententias morales ac dicteria faceta, honesta...* [1632] – ale frazeologia jako subdyscyplina w obrębie językoznawstwa polonistycznego powstała w drugiej połowie XX w. Jej podstawy teoretyczne i pierwszą klasyfikację związków frazeologicznych przedstawił Stanisław Skorupka w cyklu artykułów opublikowanych w „Poradniku Językowym” [1950, 1952, 1953] i w swym *Słowniku*

frazeologicznym języka polskiego [1967–1968]. Drugą propozycję opisu polskiej frazeologii przedstawił Andrzej Maria Lewicki – zob. *Wprowadzenie do frazeologii syntaktycznej. Teoria zwrotu frazeologicznego* [1976], *Składnia związków frazeologicznych* [1983], *Studia z teorii frazeologii* [2003]. Trzecią teorię, wprowadzającą pojęcie frazemu, opracował Wojciech Chlebda – zob. *Elementy frazematyki. Wprowadzenie do frazeologii nadawcy* [1991], *Frazematyka* [1993].

Bez wątplenia, w odniesieniu do omawianego okresu badań nad polszczyzną, trzeba zwrócić uwagę na dwa zakresy i dwie dyscypliny badawcze – logopedię i socjolingwistykę. Pierwsza z nich rozwija się od lat 60. XX w., jest nauką z pogranicza językoznawstwa, medycyny i pedagogiki, zajmuje się kształtowaniem mowy, zapobieganiem jej wadom i ich leczeniem. Jej początki należy łączyć z działalnością i publikacjami Leona Kaczmarka, Ireny Styczek i Haliny Mierzejewskiej.

Socjolingwistyka, jako dyscyplina z pogranicza socjologii i językoznawstwa, na gruncie polskim znajduje podstawy w tzw. zewnętrznej historii języka, w dialektologii (szczególnie – społecznej) i dokonaniach stylistyki. W Polsce jej rozwój datuje się od lat 70. XX w., a za głównych propagatorów tego kierunku badań należy uznać Władysława Lubasia – zob. *Społeczne uwarunkowania współczesnej polszczyzny. Szkice socjolingwistyczne* [1973] i Stanisława Grabiasa – zob. *Funkcyjna klasyfikacja socjalnych wariantów języka* [1974].

3.3. Współczesność (po 1990 r.)

Okres poprzedni (1945–1990) wytworzył mechanizm wielostronnego rozwoju językoznawstwa polonistycznego, umacniając zarazem pozycję językoznawstwa jako odrębnej dyscypliny w obrębie nauk humanistycznych. W ostatnim trzydziestoleciu ten status został podtrzymany, aczkolwiek – w związku z tendencjami w nauce światowej – zaznaczyły się procesy podporządkowywania badań lingwistycznych szerzej rozumianej wiedzy o kulturze. Podkreślić jednak trzeba dalszy dynamiczny rozwój badań polszczyzny.

W odniesieniu do polszczyzny najnowszej ukazało się szereg publikacji prezentujących opisy jej kolejnych warstw strukturalnych – warstwy brzmieniowej: Danuta Ostaszewska, Jolanta Tambor, *Fonetyka i fonologia współczesnego języka polskiego* [2000], Marek Wiśniewski, *Zarys fonetyki i fonologii współczesnego języka polskiego* [2001], warstwy fleksyjnej – Zygmunt Saloni, *Czasownik polski. Odmiana. Słownik* [2001], warstwy słowotwórczej – Hanna Jadacka, *System słowotwórczy polszczyzny (1945–2000)* [2001], Krystyna Waszakowa, *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksalne obce* [1994], też, *Przejawy internacjonalizacji w słowotwórstwie współczesnej polszczyzny* [2005], warstwy leksykalnej: seria publikacji pt. *Nowe słownictwo polskie. Materiały z lat...* pod redakcją Teresy Smólkowej, seria

opracowań z zakresu lingwochronologizacji i lingwochronografii autorstwa Piotra Wierzchonia pt. *Depozytarium leksykalne języka polskiego* [2010 i n.] oraz Jana Wawrzyńczyka pt. *Fotocytatografia polska* [2014 i n.], zob. także tychże *300 tysięcy polskich słów. Indeks a fronte* [2016]; Mirosław Bańko, *Z pogranicza leksykografii i językoznawstwa. Studia o słowniku jednojęzycznym* [2001], Tadeusz Piotrowski, *Zrozumieć leksykografię* [2001], Piotr Żmigrodzki, *Wprowadzenie do leksykografii polskiej* [2003], Barbara Batko-Tokarz, *Tematyczny podział słownictwa języka polskiego. Teoria, praktyka, leksykografia* [2019].

Ostatnie dwudziestolecie to ważna faza w rozwoju semantyki. Symboliczne w tym kontekście są edycje dwóch tomów prac Anny Wierzbickiej: *Język – umysł – kultura* [1999], *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne* [2006], stanowiących przekłady jej prac z języka angielskiego i ukazujących, jaką drogę przebyła semantyka od strukturalizmu przez antropologizm do kognitywizmu. Potwierdzają to również inne publikacje – por. np. Renata Grzegorzczkowska, *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej* [2001], taż, *Świat widziany poprzez słowa. Szkice z semantyki leksykalnej* [2012], Magdalena Danielewiczowa, *Wiedza i niewiedza. Studium polskich czasowników epistemicznych* [2002], Teresa Dobrzyńska, *Tekst. Styl. Poetyka. Zbiór studiów* [2003], Ryszard Tokarski, *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie* [2004].

W omawianym okresie wyraźnie zaznaczyła swą obecność etnolingwistyka jako autonomizująca się dyscyplina badawcza, posługująca się kognitywistyczną techniką językowego obrazu świata (JOŚ) i pozostająca w bliskich związkach z językoznawstwem kulturowym. Wymienić tu trzeba przede wszystkim prace Jerzego Bartmińskiego – zob. *Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury* [2002], *Językowe podstawy obrazu świata* [2006], *Polskie wartości w europejskiej aksjospherze* [2014], (red.), *Językowy obraz świata* [1990], (red.), *Słownik stereotypów i symboli ludowych* [1996, 1999]; por. także m.in. Jolanta Maćkiewicz, *Słowo o słowie. Potoczna wiedza o języku* [1999], Anna Engelking, *Kłątwa. Rzecz o ludowej magii* [2000]. Trzeba w tym miejscu podkreślić, że nurt badań kognitywistycznych realizuje obecnie jeden z najbardziej ekspansywnych modeli metodologicznych w obrębie opisowo-synchronicznego językoznawstwa polonistycznego.

Drugim jest nurt pragmalingwistyczny z jego problematyką performatywnych aktów mowy, tekstu, dyskursu, polilogu, honoryfikatywności i form adresatywnych. Przykładowo można tu wymienić następujące publikacje: Roman Kalisz, *Pragmatyka językowa* [1993], Roman Huszcza, *Honoryfikatywność. Gramatyka, Pragmatyka, Typologia* [1996], Anna Duszak, *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa* [1998], Małgorzata Marcjanik, *Polska grzeczność językowa* [2000], Urszula Żydek-Bednarczuk, *Wprowadzenie do lingwistycznej analizy tekstu* [2005], Agata Małyńska, *Strategie komunikacyjne we współczesnym dyskursie politycznym* [2012], Małgorzata Rzeszutko-Iwan, *Zarys paradygmatu strategii*

w przestrzeni dyskursu publicznego (przesłuchania sądowe a/i wywiady radiowe) [2015].

W pewnej równowadze pozostają w ostatnim trzydziestoleciu badania z zakresu socjolingwistyki i stylistyki, w obu wypadkach dające ważne publikacje, ale mniej dynamicznie się rozwijające niż etnolingwistyka i pragmalingwistyka, w obu wypadkach także ewoluujące już to w kierunku lingwistyki (komparatystyki) kulturowej, już to w kierunku lingwistyki tekstu (tekstologii). Przykładowo obrazują ten stan następujące publikacje: Stanisław Grabias, *Język w zachowaniach społecznych* [1994], Kwiryna Handke, *Polski język familijny. Opis zjawiska* [1995], Teresa Skubalanka, *Wprowadzenie do gramatyki stylistycznej* [2000], Władysław Lubaś, *Polskie gadanie. Podstawowe cechy i funkcje potocznej odmiany polszczyzny* [2003], tenże, *Polityka językowa* [2009], Aleksander Wilkoń, *Spójność i struktura tekstu. Wstęp do lingwistyki tekstu* [2005], Jacek Warchała, *Kategoria potoczności w języku* [2003], tenże, *Formy perswazji* [2019], Bożena Witosz (red.), *Style literatury (po roku 1956)* [2003], Danuta Ostaszewska (red.), *Gatunki mowy i ich ewolucja* [t. 1, 2 – 2000, 2004], Maria Wojtak, *Gatunki prasowe* [2004], też, *Wprowadzenie do genologii* [2019]. Najważniejsze tematy podejmowane w publikacjach z zakresu tych dyscyplin i subdyscyplin to stratyfikacja wariantów komunikacyjnych polszczyzny (socjolekty, odmiany, style, gatunki, formy wypowiedzi), kategoria potoczności, problemy perswazji i manipulacji.

Swego rodzaju pograniczem językoznawstwa i etyki jest lingwistyka aksjologiczna, zajmująca się światem wartości wyrażonym w języku, uwzględniająca elementy analizy stylistycznej, pragmalingwistycznej i kulturowej. *De facto* ta subdyscyplina rozwinęła się na gruncie językoznawstwa polonistycznego właśnie w ostatnim trzydziestoleciu. Wymienić tu należy przede wszystkim publikacje autorstwa Jadwigi Puzyniny: *Język wartości* [1992], *Słowo – Wartość – Kultura* [1997], *Wartości i wartościowanie w perspektywie językoznawstwa* [2013], a także Anny Pajdzińskiej, np. *Wartościowanie we frazeologii* [1991], *Frazeologizmy w walce z „określoną epoką”* [1996] i Anny Cegieli: **Moralność** w perspektywie słownika i wypowiedzi. *Studium z zakresu leksykologii i pragmatyki językowej* [2011], *Słowa i ludzie. Wprowadzenie do etyki słowa* [2014].

Badania dialektologiczne w ostatnim okresie rozwijały się – być może – z mniejszą intensywnością, jednakże dostarczyły szeregu ważnych opracowań, obrazujących współczesność dialektów ludowych. Bardzo ważne jest tu opracowanie pt. *Dialekty i gwary polskie. Kompendium internetowe* [2010, <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l=1>], przygotowane przez ogólnopolski zespół autorski pod redakcją Haliny Karaś, pozwala ono bowiem na porównanie dzisiejszego stanu polskich dialektów ludowych z syntetycznymi opracowaniami z drugiej połowy XX w. i z początków tego wieku (Karol Dejna, Stanisław

Urbańczyk, Kazimierz Nitsch). Oprócz kontynuowanych klasycznych opisów obszarów gwarowych podjęto w tym okresie badania nowych procesów – por. np. Anna Krawczyk-Tyrpa, *Tabu w dialektach polskich* [2001], Halina Kurek, *Przemiany leksyki gwarowej na Podkarpaciu* [2003], Stanisław Cygan, *Przejawy świadomości językowej mieszkańców wsi końca XX wieku na przykładzie Lasocina na Kielecczyźnie* [2011], Anna Zielińska, *Mowa pogranicza. Studium o językach i tożsamościach w regionie lubuskim* [2013]. Powstały nowe słowniki gwarowe – por. np. Józef Kaś, *Słownik gwary orawskiej* [2003], Halina Pelcowa, *Słownik gwary Lubelszczyzny* [2016 i n.], Stanisław Cygan, *Słownik gwary opoczyńskiej* [2018]; nowe syntezy – zob. Halina Karaś, *Polska leksykografia gwarowa* [2011] i nowe serie wydawnicze – zob. Jerzy Sierociuk (red.), *Gwary dziś* [2001 i n.]. Podkreślić trzeba, że ten okres badań dialektologicznych cechuje unowocześnienie metodologii badań i metod opisu oraz poszerzenie ich zakresu o kwestie z pogranicza socjolingwistyki i etnolingwistyki zgodnie z przemianami zachodzącymi w języku wsi.

Symptomatyczny dla ostatniego 20-lecia jest rozwój glottodydaktyki polonistycznej i w sferze praktyki dydaktycznej, i w sferze badawczej. Wiąże się to, oczywiście, z wejściem Polski do Unii Europejskiej i zwiększonym zainteresowaniem językiem polskim poza granicami naszego kraju, a także z intensyfikacją procesów internacjonalizacji polskiej wspólnoty komunikacyjnej na terenie naszego państwa. Kwestie te znajdują szersze omówienie w innym opracowaniu [zob. Miodunka 2020], tu jednak trzeba wymienić przynajmniej najnowsze syntetyczne publikacje z tego zakresu: Władysław T. Miodunka, *Glottodydaktyka polonistyczna. Pochodzenie – stan obecny – perspektywy*, Kraków 2016, Przemysław E. Gębał, *Podstawy dydaktyki języka polskiego jako drugiego. Podejście integracyjno-inkluzyjne*, Kraków 2018, Przemysław E. Gębał, Władysław T. Miodunka, *Dydaktyka i metodyka nauczania języka polskiego jako obcego i drugiego*, Warszawa 2020..

W badaniach nad polszczyzną dawną w okresie po 1990 r. występowały dwa paradygmaty metodologiczne: strukturalistyczny (dominujący) i kognitywistyczny (wstępujący). Z prac o charakterze przekrojowym, syntetyzująco-monograficznym i przeglądowym należy w kontekście tego pierwszego wymienić takie publikacje jak: Irena Bajerowa (red.), *Język polski czasu drugiej wojny światowej (1939–1945)* [1996], Danuta Ostaszewska (red.), *Polszczyzna XVII wieku. Stan i przeobrażenia* [2002], Irena Bajerowa, *Zarys historii języka polskiego 1939–2000* [2003], Stanisław Borawski (red.), *Rozprawy o historii języka polskiego* [2005], Elżbieta Koniusz, Stanisław Cygan (red.), *Staropolszczyzna piękna i interesująca* [2006, t. 1, 2], Mirosława Mycawka, *Język polski XIV wieku. Wybrane zagadnienia* [2012], Magdalena Pastuch, Mirosława Siuciak (red.), *Historia języka w XXI wieku. Stan i perspektywy* [2018], Ewa Woźniak, *Przełomowe dwudziestolecie. Lata 1918–1939 w dziejach języka polskiego* [2020], Stanisław Dubisz, *Najnowsze dzieje języka polskiego. Rozwój*

polszczyzny w latach 1918–2018 [2020]. Trzeba tu także wymienić ujęcia metadyscyplinarne, zajmujące się metodologią badań i periodyzacją dziejów polszczyzny: Stanisław Borawski, *Tradycja i perspektywy. Przeszłość i przyszłość nauki o dziejach języka polskiego* [1995], tenże, *Wprowadzenie do historii języka polskiego. Zagadnienia historiozoficzne* [2000], Stanisław Dubisz, *Język – Historia – Kultura* [t. 1, 2, 3 – 2002, 2007, 2012], tenże, *Periodyzacja rozwoju polszczyzny, a w szczególności jej dziejów najnowszych* [2019]. Już samo to zestawienie pozwala na wnioski o wszechstronnym oglądzie dziejów polszczyzny i o znaczącym dopełnieniu opisów wcześniejszych, które się dokonało w ostatnim trzydziestolecu.

Strukturalistyczny model opisu stanowił podstawę wielu opracowań z zakresu leksykologii, frazeologii i semantyki historycznej, por. np. Halina Karaś, *Rusycyzmy słownikowe w polszczyźnie okresu zaborów* [1996], Stanisław Koziara, *Frazeologia biblijna w języku polskim* [2001], Anna Piotrowicz, *Słownictwo i frazeologia życia towarzyskiego w polskiej leksykografii XX wieku* [2004], Artur Rejter, *Leksyka ekspresywna w historii języka polskiego. Kulturowo-komunikacyjne konteksty potoczności* [2006], Dorota Adamiec, *Frazeologia religijna okresu baroku (na tle tendencji kulturowych epoki)* [2007]. Towarzyszyły im badania z zakresu historii leksykografii – por. np. Bogdan Walczak, *Słownik wileński na tle dziejów polskiej leksykografii* [1991], Włodzimierz Gruszczyński, *Wokabularze ryskie na tle XVI- i XVII-wiecznej leksykografii polskiej* [2000], Ewa Rudnicka, *Znaczenie metaforyczne w polskiej tradycji słownikarskiej. Studium leksykologiczno-leksykograficzne* [2004], Bożena Matuszczyk, *Słownik języka polskiego S.B. Lindego. Warsztat leksykografa* [2006], Magdalena Majdak, *Słownik warszawski. Koncepcja – realizacja – recepcja* [2008], Wanda Decyk-Zięba, *„Lexykon geograficzny” bazylianina Hilariona Karpińskiego. Studium historycznojęzykowe* [2009], Bogusław Nowowiejski, *Niemiecko-polski słownik Mrongowiusza. Źródło do historii polskiej leksyki i leksykografii* [2011], Małgorzata B. Majewska, *Wileński „Słownik języka polskiego...” i zagadnienia jego dygitalizacji* [2020].

Swego rodzaju ich uzupełnieniem są studia z zakresu leksyki onomastycznej – zob. m.in. Ewa Wolnicz-Pawłowska, Jerzy Duma (red.), *Antroponimia słowiańska* [1996], Zbigniew Babik, *Najstarsza warstwa nazewnictwa na ziemiach polskich w granicach średniowiecznej Słowiańszczyzny* [2001], Elżbieta Rudnicka-Fira, *Antroponimia Krakowa od XVI do XVII w. Proces kształtowania się nazwiska* [2004], Wanda Szulowska, *Dawna antroponimia Mazowska (XV–XVII w.)* [2004], Ewa Wolnicz-Pawłowska, *O nazwach wodnych w Polsce* [2013].

Równoległe do badań leksykologicznych, leksykograficznych i onomastycznych rozwijały się studia dotyczące zagadnień gramatycznych, z których na plan pierwszy wysuwają się publikacje z zakresu morfologii, dzięki którym otrzymaliśmy metodologicznie jednolity opis słowotwórstwa

staropolskiego oraz uzupełnienie w opisach ewolucji kategorii fleksyjnych – por. np. Krystyna Kleszczowa (red.), *Słowotwórstwo języka doby staropolskiej. Przegląd formacji rzeczownikowych* [1996], też, *Staropolskie kategorie słowotwórcze i ich perspektywiczna ewolucja. Rzeczowniki* [1998], też, *Staropolskie derywaty przymiotnikowe i ich perspektywiczna ewolucja* [2003], Aleksandra Janowska, Magdalena Pastuchowa, *Słowotwórstwo czasowników staropolskich. Stan i tendencje rozwojowe* [2005], Alina Kępińska, *Kształtowanie się polskiej kategorii męsko- i niemęskosobowości. Język wobec płci* [2006], Mirosława Siuciak, *Kształtowanie się kategorii gramatycznej liczebnika w języku polskim* [2008].

Tradycyjnym obszarem analiz zjawisk historycznojęzykowych są zagadnienia języka pisarzy i stylistyki w ostatnim 20-leciu wzbogacone o studia nad ewolucją gatunków wypowiedzi i ich aspektu pragmatycznego oraz prace o rozwoju świadomości językowej. Przykładowe publikacje to: Halina Wiśniewska, Czesław Kosyl (red.), *Odmiany polszczyzny XVII wieku* [1992], Maria Wojtak, *Dialog w komedii polskiej na przykładzie wybranych utworów z XVII i XVIII wieku* [1993], Barbara Bartnicka, *O języku Henryka Rzewuskiego* [1996, 1998], Halina Wiśniewska, *Język polski w łacińskich pracach Jana Ursinusa* [1998], też, *Renesansowa nowoczesność w **przypowieściach**, czyli bajkach Biernata z Lublina (ok. 1465 – ok. 1529)* [2015], Artur Rejter, *Kształtowanie się gatunku reportażu podróżniczego w perspektywie stylistycznej i pragmatycznej* [2000], Bogusław Wyderka, *Przedziwny wszędzie. O stylu Mikołaja Sępa-Szarzyńskiego na tle tendencji stylistycznych poezji polskiego renesansu* [2002], Marek Cybulski, *Obyczaje językowe dawnych Polaków. Formuły werbalne w dobie średniopolskiej* [2003], Krzysztof Maćkowiak, *U źródeł polskiej świadomości językowej (X–XV wiek)* [2011], Małgorzata Dawdziak-Kładoczna, *Językowe aspekty kultury politycznej Sejmu Wielkiego* [2012], Ewa Malinowska, *Konstytucja jako gatunek tekstu prawnego* [2012], Ewa Gruszczyńska, *Dawne polskie przekłady prasowe. Informacja – perswazja – manipulacja* [2012], Józef Jaworski, *Język publicystyki okresu powstania kościuszkowskiego* [2013], Kinga Tutak, *O dedykacjach w drukach polskich XVI i XVII w. (grafia i interpunkcja)* [2013], Mirosława Sagan-Bielawa, *Dziedzictwo pozaborowe. Społeczna świadomość językowa Polaków w Drugiej Rzeczypospolitej* [2014], Iwona Benenowska, *Wartościowanie w listach Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej* [2015], Urszula Sokólska, *„O, mowo polska, ty ziele rodzime...”. Wokół refleksji nad kształtem polszczyzny* [2017].

Nurt kognitywistyczny (wstępujący) nie wypracował jeszcze metodologii badań uwzględniającej wszelkie uwarunkowania językoznawstwa diachronicznego i na gruncie językoznawstwa polonistycznego nie jest jeszcze licznie reprezentowany. W związku z nim pozostają przykładowo takie publikacje jak: Danuta Ostaszewska, *Postać w literaturze. Wizerunek staropolski* [2001], Bożena Witosz, *Kobieta w literaturze. Tekstowe wizualizacje od fin de siècle'u do końca XX wieku* [2001], a deklaro-

wana metodologia kognitywistyczna (etnolingwistyczna) charakteryzuje m.in. następujące monografie: Ewa Woźniak, *Ofiary i krzywdziciele. Studium postaci w przedtrydenckim piśmiennictwie pasyjnym* [2007], Dorota Kozaryn, *Językowy obraz faz życia ludzkiego w utworach Mikołaja Reja* [2009], Julia Legomska, *PAŃSTWO, NARÓD, OJCZYŻNA w dawnej polszczyźnie. Leksykalno-semantyczny opis pojęć* [2010], Aleksandra Niewiara, *Kształty polskiej tożsamości. Potoczny dyskurs narodowy w perspektywie etnolingwistycznej (XVI–XX w.)* [2009], też, *Imagologia. Pamięć zbiorowa – umysł i kultura* [2019], też, *My i Inni – ewolucja wyobrażeń. Polski dyskurs prasowy w świetle imagologii i pamięci zbiorowej* [2020].

W ostatnim okresie polonistyczne językoznawstwo diachroniczne wzbogaciło się o kilka ważnych edycji źródłowych: Krystyna Długosz-Kurczabowa (transkrypcja i komentarze), *Konfesja sandomierska* [1995], Waław Twardzik (red., oprac. zespołowe), *Biblioteka zabytków polskiego piśmiennictwa średniowiecznego* [2006, wydawnictwo elektroniczne], Paweł Stępień [red., z udziałem H. Tchórzewskiej-Kabaty i I. Wiñarskiej-Górskiej], *Kazania świętokrzyskie* [2009], Marek Cybulski (red. nauk.), *Wybór tekstów z dziejów języka polskiego* [t. 1 – *Do połowy XIX w.*; t. 2 – *Od połowy XIX w.*, 2015]. Opracowania te zawierają krytyczne wydania tekstów, prezentują dyskusje na ich temat, stosują nowoczesne rozwiązania edytorskie, a zarazem poświadczają stałą potrzebę badań historycznojęzykowych.

4. PODSUMOWANIE

Ostatnie stulecie (od 1918 r.) obejmuje większość dziejów naukowego językoznawstwa polonistycznego, o którym można mówić od ostatniego 30-lecia XIX w., choć początki instytucjonalne (towarzystwa naukowe, katedry uniwersyteckie) należy datować na przełom XVIII i XIX w. Ogląd, dokonany z uwzględnieniem periodyzacji na trzy okresy (20-lecie międzywojenne, druga połowa XX w., współczesność), jednoznacznie pozwala na wniosek, że rozwój językoznawstwa polonistycznego w tym stuleciu miał charakter progresywny zarówno w aspekcie ilościowym (liczby badaczy, ośrodków, tematów, publikacji), jak i jakościowym (ewolucja metodologii i technik badawczych, nowe subdyscypliny, poszerzanie problematyki badań).

Niezależnie od swego oryginalnego rozwoju polskie językoznawstwo polonistyczne czerpało wzorce metodologiczne z Zachodu (młodogramatyzm, strukturalizm, kognitywizm, pragmalingwistyka), a także ze Wschodu (Jan Baudouin i jego kazańska szkoła polskiej lingwistyki, Nikołaj Trubieckoj i jego teoria fonologiczna, rosyjscy formalści, etnosemiotyka Władymira Toporowa, semantyka szkoły Jurija Apresjana, teoria gatunków mowy Michaiła Bachtina).

Jak zaznaczono, w niepodległość wkraczało polskie językoznawstwo, mając już opracowany pełny opis polszczyzny [1915, *Język polski i jego historia...*, nakładem Akademii Umiejętności], ale stało przed nim zadanie integracji i standaryzacji polszczyzny ogólnej w warunkach niepodległego państwa oraz opisu rejestru wariantów języka polskiego w nowych realiach geograficznych, politycznych i społecznych. Ze względu na stratyfikację społeczną ten ostatni zakres badań w sposób szczególny koncentrował się na badaniach dialektologicznych, z czym związane było powstanie dwóch szkół metodologicznych – krakowskiej (diachronicznej) i warszawskiej (synchronicznej) – które bez mała na cały wiek XX ukształtowały językoznawcze priorytety badawcze obu tych ośrodków akademickich [zob. Bajerowa 2002]. Metodologicznie językoznawstwo polonistyczne rozwijało się wówczas „w ślad za młodogramatyzmem”, preferując w badaniach historyczny i indywidualny aspekt języka, ale materiałowo i spekulatywnie wytworzyło spuściznę, do której odwołujemy się do dziś – por. prace Jana Baudouina de Courtenay, Aleksandra Brücknera, Kazimierza Nitscha, Jana Rozwadowskiego, Jana Łosia, Adama Antoniego Kryńskiego, Tytusa Benniego, Henryka Ułaszyna, Henryka Gaertnera, Stanisława Szobera, Witolda Doroszewskiego, Zenona Klemensiewicza, Haliny Konecznej, Marii Dłuskiej.

Zadanie opisu różnych wariantów polszczyzny w nowych realiach geograficznych, politycznych i społecznych powtórzyło się po 1945 r., a cały okres drugiej połowy XX w. charakteryzuje się bardzo dynamicznym rozwojem językoznawstwa polskiego, w tym – polonistycznego, zróżnicowanego metodologicznie: młodogramatyzm zanika od lat 60.; strukturalizm dominuje od lat 60.; kognitywizm i pragmalingwistyca wkraczają od lat 80. i 90. Wpływa to pozytywnie na językoznawstwo polonistyczne, choć można zauważyć przewagę zainteresowań polszczyzną współczesną i przesunięcie na plan dalszy studiów nad polszczyzną dawną. Oba jednak te typy językoznawstwa dają znaczące rezultaty na gruncie polskim autorstwa badaczy zarówno starszego pokolenia: Kazimierz Nitsch, Witold Doroszewski, Zenon Klemensiewicz, Tadeusz Milewski, Zdzisław Stieber, Halina Koneczna, Stanisław Urbańczyk, Karol Dejna, jak i pokoleń młodszych: Stanisław Skorupka, Jan Tokarski, Irena Bajerowa, Maria Honowska, Alfred Zaręba, Maria Zarębina, Zenon Sobierajski, Witold Śmiech, Renata Grzegorzczkowska, Jadwiga Puzynina, Halina Kurkowska, Maria Renata Mayenowa, Anna Wierzbicka, Danuta Buttler, Halina Satkiewicz, Zofia Kurzowa, Mieczysław Szymczak, Teresa Skubalanka, Władysław Lubaś, Bogusław Kreja, Mieczysław Karaś, Aleksander Wilkoń, Jerzy Bartmiński, Władysław T. Miodunka, Jolanta Maćkiewicz, Maria Wojtak, Stanisław Gajda, Andrzej Markowski, Ryszard Tokarski, Krystyna Waszakowa, Maciej Grochowski, Stanisław Borawski, Kazimierz Ożóg i wielu innych.

Dla tego okresu charakterystyczne jest znaczne rozszerzenie zakresu językoznawstwa polonistycznego. W tym czasie *de facto* bada-

nia prowadzą cztery pokolenia językoznawców w kilkunastu ośrodkach akademickich. Oprócz naukowych szkół dawnych (dialektologicznych) powstają nowe w zakresie językoznawstwa normatywnego i kultury języka (Warszawa), słowotwórstwa synchronicznego (Warszawa), leksykografii praktycznej (Warszawa), stylistyki (Lublin, Opole), socjolingwistyki (Katowice), lingwistyki kulturowej i etnolingwistyki (Lublin, Wrocław), historii języka (Kraków, Poznań), glottodydaktyki (Warszawa, Kraków, Łódź, Lublin, Wrocław, Katowice), logopedii (Lublin, Warszawa, Kraków, Gdańsk). Rozwija się językoznawstwo spekulatywne i materiałowe, teoretyczne i stosowane. Bez wątplenia w tym właśnie okresie (1945–1990) językoznawstwo polonistyczne uzyskało mocną autonomiczną pozycję w obrębie filologii polskiej, obok literaturoznawstwa (mającego ugruntowaną pozycję od XIX w.) i kulturoznawstwa (które o taką pozycję dopiero wówczas zabiegało). Trzeba również podkreślić, że zróżnicowaniu paradygmatów badawczych towarzyszy intensywny rozwój subdyscyplin w obrębie językoznawstwa polonistycznego zarówno w aspekcie materiałowym (zakresowym), jak i teoretycznym (metodologicznym), a także to, że w tej właśnie fazie językoznawstwo polonistyczne uzyskało pełną sprawność w przyswajaniu i rozwijaniu dla własnych potrzeb najnowszych tendencji zarysowujących się w lingwistyce światowej.

W okresie ostatnim (po 1990 r.) polonistyczne językoznawstwo opisowe synchroniczne rozwijało się we wszystkich działach wiedzy o języku i w wielu subdyscyplinach. Należy to wiązać z szybkim tempem przemian współczesnej polszczyzny, spowodowanych przełomami politycznymi, mentalnościowymi i cywilizacyjnymi, które miały miejsce na początku lat 90. XX w. i na początku wieku XXI. W badaniach znalazły zastosowanie trzy paradygmaty: strukturalistyczny, kognitywistyczny i pragmalingwistyczny, przy czym – trzeba to podkreślić – te dwa ostatnie zwiększają sukcesywnie swój zasięg w publikacjach. Wśród subdyscyplin szczególnie dynamicznie rozwija się etnolingwistyka, pragmalingwistyka, leksykografia, semantyka, glottodydaktyka, także dialektologia.

Polonistyczne językoznawstwo diachroniczne zwiększyło zasięg w porównaniu z okresem poprzednim i niejako „wyrównało dystans” wobec synchronicznych badań współczesnej polszczyzny. O szczególnie intensywnym rozwoju można mówić w odniesieniu do diachronicznej morfologii, leksykologii i leksykografii, wyraźnie wzrosła ranga historii języka jako subdyscypliny naukowej. W tych badaniach dominuje strukturalistyczny model opisu, modele kognitywistyczny i pragmalingwistyczny – jak dotąd – mają mniejszy zakres stosowania.

***

Podsumowując ostatnie stulecie rozwoju językoznawstwa polonistycznego (po 1918 r.) w odniesieniu do badań polszczyzny krajowej wspólnoty komunikacyjnej, trzeba stwierdzić, że uzyskało ono samodzielny status w obrębie filologii polskiej i ma znaczący dorobek w ogóle

w obrębie językoznawstwa polskiego. Wypracowało metody i narzędzia, które pozwalają wszechstronnie analizować stan polszczyzny – zarówno w aspekcie synchronii, jak i diachronii – oraz określać potrzeby komunikacyjne użytkowników języka i zagrożenia w tym zakresie. Ma właściwie ukształtowany pojęciowy aparat teoretyczny oraz narzędzia działalności praktycznej. Jest więc nauką społecznie użyteczną.

Bibliografia

- I. Bajerowa, 2002, *Dwie szkoły językoznawstwa polonistycznego XX w. – konflikty i współpraca*, „Annalecta” XI, z. 1–2, s. 9–20.
- W. Decyk-Zięba (kier. projektu), 2016–2017, *Poradnik Językowy online* [https://poradnik-jezykowy.uw.edu.pl].
- S. Dubisz, 2009, *Dzieje języka jako problem badawczy w pracy historyka języka*, „Poradnik Językowy” z. 3, s. 19–34.
- S. Dubisz, 2010, *Językoznawstwo polonistyczne w minionym dwudziestolecu (1990–2009)*, „Przegląd Humanistyczny” nr 5/6, s. 93–110.
- S. Dubisz, 2012, *Język – Historia – Kultura (wykłady, rozprawy, rozważania)*, t. III, Warszawa.
- S. Dubisz, 2013, *Teoria lingwistyczna w językoznawstwie stosowanym – na przykładzie glottodydaktyki polonistycznej*, „Poradnik Językowy” z. 1, s. 15–23.
- S. Dubisz, 2019, *Periodyzacja rozwoju polszczyzny, a w szczególności jej dziejów najnowszych (1939–2019)*, Białystok.
- S. Gajda (red. nauk.), 1995, *Przewodnik po stylistyce polskiej*, Opole.
- K. Handke, E. Rzetelska-Feleszko, 1977, *Przewodnik po językoznawstwie polskim*, Wrocław.
- J. Latusek, H. Prejs (oprac.), 2001, *100 lat „Poradnika Językowego”. Zawartość pisma w latach 1971–2000*, red. W. Decyk-Zięba, J. Porayski-Pomsta, Warszawa.
- T. Lehr-Splawiński, 1978, *Język polski. Pochodzenie, powstanie, rozwój*, Warszawa.
- W.T. Miodunka, 2020, *Rozpowszechnianie, zachowywanie i nauczanie języka polskiego w świecie w latach 1918–2018*, cz. III: *Badania zbiorowości polonijnych ich języka i kultury, bilingwizmu polsko-obcego oraz nauczania polszczyzny w świecie w latach 1970–2018*, „Poradnik Językowy” z. 3, s. 7–33.
- W. Paryl, 1992, *Językoznawstwo polonistyczne. Przewodnik naukowo-bibliograficzny dla studentów i nauczycieli polonistów*, Wrocław.
- S. Reczek, 1971, „*Język Polski*”. *Bibliografia zawartości roczników 1–50*, Kraków.
- P. Sobotka, W. Kupiszewski, J. Siatkowski, 2005, „*Prace Filologiczne*”. *Bibliografia*, Warszawa.
- J. Strutyński (red.), 1981, 1986, *Bibliografia dialektologii polskiej*, Kraków.
- J. Treder, 1972, *70 lat „Poradnika Językowego”. Zawartość pisma w latach 1901–1970*, Warszawa.
- S. Urbańczyk, M. Kucała (red.), 1999, *Encyklopedia języka polskiego*, Wrocław.
- J. Wawrzyńczyk, 1998, *Mały przewodnik leksykalno-bibliograficzny po współczesnym językoznawstwie ogólnym i polonistycznym*, Warszawa.

***Development of Polish linguistics in the last century.
Research on the Polish language used by the Polish
communication community***

Summary

The history of Polish linguistics of the last century should be analysed in three periods corresponding to the development stages of the Polish language: interwar period (1918–1939), second half of the 20th c. (1945–1990), contemporariness (since 1990), excluding the period of the Second World War and occupation (1939–1945), when there were no scientific publications in this field. Polish linguistics has developed progressively, gradually achieving the status of an autonomous sub-discipline within Polish philology and developing the methods and instruments for a comprehensive analysis of the status of Polish, as regards both synchrony and diachrony.

Keywords: history of linguistics – Polish linguistics – research methodology – Polish language – communication community in Poland.

Trans. Monika Czarnecka